

ՄԵՆԿ

Տարեկան դիմել 10 րուր, կես տարվան 6 րուր:
Առանձին համարները 5 կոպեկով:

Թիֆլիսում գրվում են միմյանց համադրություն մեջ:

Օտարադարձակների դիմում են արգելի
Тифлис. Редакция «Менк»

Խմբագրատունը բաց է առաջօրե 10—2 ժամ
(Բացի կիրակի և տոն օրերից):

Հայտարարում ընդունվում է, ամեն լուրով:

Հայտարարությունների համար գնում է
իրարանցիկ քառու 2 կոպեկ:

ԲՈՎԱՆԻԱՆՈՒԹԻՒՆ

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Նամակ խմբագրելու:
—ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Ամբիկալի ֆրանսիա-
կաթոլիկ ազգայնաց գործերը: խառնա: Նամակ
թիֆլիսյան: — ՅԱՍՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ: — ԲԱ-
ՆԱՍԻՐԱԿԱՆ: Էլի մի քանի խոսք «Փարոսին»:

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՍՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ

Փոթի, 2 յուլիսի

Այս փոթիի քաղաքում սպասելով անհամբե-
րությունների զարգացում, ստանում եմ ես
«Մեղուի» 122 համարը, որի մեջ իմ մասին հան-
դիպում եմ մի յոգուածի: Ես կարծում էի իշխան
Ամատունին, ինչ որ ասելու ունեի ինձ դեմ ա-
սեց, վերջացուց: Ես կարծում էի, որ Թիֆլիսից
հեռանալուց յետոյ իշխան Ամատունին կը դա-
դարե ինձ դեմ սարգած հալածանքների շարքը:

Ես սխալվեցայ, որովհետև իշխան Ամատունին
չարեւանում է հայհոյական յոգուածները գրել
տալ պ. Սարգսյանցին ինձ դեմ: Այդ երկար
յոգուածի սկզբի մի քանի տողերը արդեն ցույց
են տալիս գրողի անապինդ դատարարությունը
և ամբողջ յոգուածի անհիմն լինելը: Ահա այն տո-
ղերը.— «Թեև հեշտ էր հեղափոխական առ. կես օրի-
որդի նամակը (անհարկում է իմ առաջին նա-
մակը «Մշակի» մեջ), քանի որ իմ ասածներս
լուր խոսքեր չեն, բայց այդ չուղեյի նպատակով
որպես զի օրիորդը չը կարծե թէ իր ներկայաց-
մանը վնասելու համար է: Բայց այժմ քանի որ
վերջացու հեղափոխականը, թող անվրդով լուր
յետագայ ճշմարտությունը: Ուրեմն յոգուածագի-
րը խոստովանում է, որ «Մեղուի» 95 համա-
րում իր բերածները հերքում են, ճշմարտու-
թյուններ էլ չեն, քանի որ հիմա, այս անգամ
է կամենում ճշմարտություններն ասել, որովհե-
տե ան այն ժամանակը իմ ներկայացման չէ կամե-
ցել վնասելու, (զարմանալի բարեարտություն և
որքան վստահություն իր այժմի վրա) ապա ինչ
նպատակ ունեի «Մեղուի» 95 համարի յոգուածը:
Ես կասեմ. «Մեղուի» 95 համարի և այժմ 122
համարի յոգուածները իրենց առեղիք և անհիմն
մեղադրանքներով և անդ անդ ստոր քարծակ-
մունքներով ուղղակի իմ անձնականիս դեմ, ու-
նեն միայն մի նպատակ. ջնջել, ոչնչացնել այն
համակրությունները, որը Թիֆլիսի ազնիւ, սիրելի
հասարակությունը ունի դեպի ինձ: Առաջին յո-
գուածին չը յաջողեց, ու Թիֆլիսի հասարակու-
թյունը չը թողեց այդ նենդ խաղը իր հետ խա-
ղան. հիմա այս երկրորդ յոգուածը պիտի անէ
այդ: Այս երկրորդ յոգուածը ոչինչ չէ ջրում իմ
բացատրությունից, միայն խոստովանում է, որ
150 ր. առաջին և 100 ր. երկրորդ երկրորդի
ծախքը, նոյնպէս 20 ր. ծախք մուսայել է հա-
նելու գումարից: Չարմանալի մատենաներ են, որ
270 ր. մուսայելում է գրելու, թէպէտ և պէտք է
ասեմ, որ 150 ր. սուտ է, որովհետև պայմանա-
գրիս մեջ իշխան Ամատունին (1879 թ.) 150 ր.
205 ր. փոխեց, ասելով թէ թատրոնի ծախքը
այդչափ է, պ. Չաչկանը սխալ է գրել տուել:
Եթէ պ. Սարգսյանը չարմանալի իր սխալները
տեսնել, այն ժամանակ նա կը հասնի իր ամե-
նամեծ սխալմունքին. այդ այն է, որ նա իմ և
իշխան Ամատունի մեջ ծագած վեճումը ոչինչ
գործ չունի և թէ նա մի շատ տխուր դեր է խա-
ղում մեր երկուսի մեջ, որից ամեն մի փոքր
պատիւ ունեցող մարդ պէտք է փախչի:

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԷԼԻ ՄԻ ՔԱՆԻ ԽՕՍԳ ԽՓԱՐՈՒՆ՝

Երբ մի քանի ամիս արանց առաջ ձեռն ըն-
կաւ «Փարոս» Հայաստանի հանդիսի այս տար-
վայ առաջին տետրակը, ապա լինելով նրա
տարբերակ լեզուից, ես կամեցայ մի քանի
նկատողություններ յայտնել այն զարհուրելի
խառնակութեան մասին, որին ենթարկված է
այդ հանդիսում հայոց լեզուն: Գրելով «Մի քա-
նի խօսք փարոսին» յոգուածը (Մշակ 1881
№ 58) ով էր կարծում թէ այդպիսի մի գուտ,
եթէ կամենում էք՝ չոր լեզուաբանական նկա-
տողություններից այնպիսի եզրակացություններ
գրուի կը բերէ մարդու ինքնասիրությունը, որ
մենք կարդում ենք «Մեղուի» № 65 և «Փարո-
սի» վերջին տետրակում (1881 № 3): «Մեղուին»
սպում է այդպիսի մի յոգուած անշուշտ այն
պատճառով որ նա պատասխան է «Մշակում»
սպում յոգուածի. կասկած չը կայ որ եթէ
իմ յոգուածը ի տեղի «Մշակին» «Մեղուին» ու-
ղարկված լինէր, նա կը տպէր նրան չը գտնելով
նրա մեջ ոչինչ «հայհոյանքներ», կուպիտ և ան-
վայել «խօսքեր» «Փարոսի» հրատարակչի դեմ,
այդ պատճառով ես «Մեղուի» մեջ Մ. Զ. ստու-
րագրությունում սպում յոգուածին ոչ միայն
պատասխանել, այլ և ուշադրություն դարձնելը
անգամ աւելորդ կը համարէի, եթէ ինչ ինչ
պատճառներով մի տեսակ կայ չը տեսնէի այդ
յոգուածագրի և «Փարոսի» «Մոծակի» մեջ. և
այդ Մոծակին էլ իսկի չէի պատասխանի, եթէ
ներկայ յոգուածին նպատակը լինէր միայն մի
քանի վայր ի վերջ՝ անհիմն քարծակունքների
պատասխան. բայց ոչ. այդ մենք յարմար միջոց
և առիթ ենք համարում, դարձնելով պ. Մ. Զ.
և Մոծակի ուշադրությունը մի քանի կետերի
վրա, աւելացնել մի քանի խօսք մեր նախնե-
րում իր բերածները հերքում են, ճշմարտու-
թյուններ էլ չեն, քանի որ հիմա, այս անգամ
է կամենում ճշմարտություններն ասել, որովհե-
տե ան այն ժամանակը իմ ներկայացման չէ կամե-
ցել վնասելու, (զարմանալի բարեարտություն և
որքան վստահություն իր այժմի վրա) ապա ինչ
նպատակ ունեի «Մեղուի» 95 համարի յոգուածը:
Ես կասեմ. «Մեղուի» 95 համարի և այժմ 122
համարի յոգուածները իրենց առեղիք և անհիմն
մեղադրանքներով և անդ անդ ստոր քարծակ-
մունքներով ուղղակի իմ անձնականիս դեմ, ու-
նեն միայն մի նպատակ. ջնջել, ոչնչացնել այն
համակրությունները, որը Թիֆլիսի ազնիւ, սիրելի
հասարակությունը ունի դեպի ինձ: Առաջին յո-
գուածին չը յաջողեց, ու Թիֆլիսի հասարակու-
թյունը չը թողեց այդ նենդ խաղը իր հետ խա-
ղան. հիմա այս երկրորդ յոգուածը պիտի անէ
այդ: Այս երկրորդ յոգուածը ոչինչ չէ ջրում իմ
բացատրությունից, միայն խոստովանում է, որ
150 ր. առաջին և 100 ր. երկրորդ երկրորդի
ծախքը, նոյնպէս 20 ր. ծախք մուսայել է հա-
նելու գումարից: Չարմանալի մատենաներ են, որ
270 ր. մուսայելում է գրելու, թէպէտ և պէտք է
ասեմ, որ 150 ր. սուտ է, որովհետև պայմանա-
գրիս մեջ իշխան Ամատունին (1879 թ.) 150 ր.
205 ր. փոխեց, ասելով թէ թատրոնի ծախքը
այդչափ է, պ. Չաչկանը սխալ է գրել տուել:
Եթէ պ. Սարգսյանը չարմանալի իր սխալները
տեսնել, այն ժամանակ նա կը հասնի իր ամե-
նամեծ սխալմունքին. այդ այն է, որ նա իմ և
իշխան Ամատունի մեջ ծագած վեճումը ոչինչ
գործ չունի և թէ նա մի շատ տխուր դեր է խա-
ղում մեր երկուսի մեջ, որից ամեն մի փոքր
պատիւ ունեցող մարդ պէտք է փախչի:

Ես ոչ պ. Սարգսյանցին բացատրություններ ան-
տուել, ոչ էլ հարկ կայ նրան և նրա պէսներին:

Թայ յոգուածի վրա: Մեր այդ յոգուածի առա-
կան այնքան որոշ է (Էղուի հարցը) և ինքը
յոգուածը այնքան զրական, որ դրա պատճառով
վեճարանություն սկսելը կը լինէր երեխայութիւն
և ժամանակի կորուստ, մենք միայն կը ցանկա-
լինք որ պ. Մ. Զ. ցույց տար մեզ այն «առնա-
կան», «կոպիտ», «անվայել» և «վայր ի վերջ»
խօսքերը, որոնցով իր թէ շուշափում է հրա-
տարակիչ անձնաւորությունը: Եթէ «Փարոսի»
լեզուն մենք անուանում ենք տղեղ, վայրենի և
անճոռնի, դրանով մենք արտայայտում ենք
ապացուցներով հաստատված մի ճշմարտութիւն,
որը չը պիտի վերաբերէ հրատարակչի անձնաւո-
րութիւնը. այն հասարակական գործիչը, որը
վախենում է ճշմարտութեանից և վիրաւորում
նրա չար և խիստ լեզուից, խոհեմութիւն կանէ
եթէ թողնէ հասարակական անողորմ, առաւել
եթէ այդպիսի մարդը չէ զանազանում գործը
անձնաւորութեանից: Մեկ կատարում են թէ մենք
մեր յոգուածի մեջ պիտի գործածէինք «բաղա-
քավարական համոտ ձեռն» ներքեցէ՛ք ամեն մարդ
ունի իր ոճը և անանձնութիւնները:

Դիմենք «Փարոսի» Մոծակին: Կարողաւ Մո-
ծակի քարծակունքները Գրիգոր Արծրունու
դեմ, բնութեցողը ակամայ մտաբերում է իր-
ւով առականից մինը, որը այստեղ չենք
անուանում, որ մի գուցէ պ. Մոծակը վիրաւոր-
վի այդ համամատությունից. և մի և նոյն ժա-
նակը բացի արհամարհանքից ինչ կարող է մարդ
զգալ, տեսնելով այդ անխայթ մոծակի անվան
աղբը մի խմբագրի դեմ, որի մեղքը միայն այն
է, որ նա տեղ է տալիս իր լրագրում մի յոգու-
ծի, որի մեջ երկպառակութիւն չէ մատուցանվում և
խոսակ չէ ծխվում հուսկան նշխարներին:
Մենք կարծում ենք, որ ուրիշի զոչաղդ-ութիւն-
ները պատմուց առաջ հարկաւոր է սովորել սե-
սկականից ջուկել և որոշ ու ճիշդ գաղափար ու-
նենալ վեճի առարկայի մասին: Խորհուրդ կը
տալինք «Փարոսի» հրատարակչին և նրա արքա-
նականներին կրկին, բայց աւելի մեծ ուշադրու-

թեամբ կարգաւ մեր յոգուածը և տեսնել, թէ
մեր օր խօսքերն են պատճառ տալիս ասելու
իր թէ մենք պախարակում ու ծագում ենք
զրաւուր և նրան անճոռնի անուանում. մենք
այդպէս անուանում ենք ոչ թէ զրաւուր, այլ
«Փարոսի» լեզուն, որը նոյնքան հեռու է զը-
րաւուրից, ինչքան որ հեռու է և այժման զրա-
կանական աշխարհաբանից. դա մի անմարդկե-
խառնուրդ է, որը եթէ իրան հրատարակչին ա-
խորժել է, թող չարունակէ «Փարոսի» լեզուն
այնպիսի մի կարեւոր հարց չէ, որ դրա վերաբե-
րեւ յոգուածներով լցնենք Մշակի էջերը, ա-
ռաւել որ հրատարակչը առաջուց խոստա-
նում է որ մեր խօսքը կը լինի «Չայն բարբա-
ռայ յանապատիւ»: Այդպիսի մի խոստումութիւն
առաջուց կարելի էր գուշակել եթէ միայն չը
մոռանայինք թէ ինչ չկուշի մարդկանց հետ
մենք գործ ունենք՝ այնպիսի համոզմունքի հետ,
որոնց կարծիքով Մոծակն խորհնացին կարող է
հեղինակութիւն ունենալ մեր այժման զրակա-
նական լեզուի վերաբերմամբ: Բայց մենք աւելի
լաւ կարծիք ունենք խորհնացու վրա, քան թէ
դուք, պարոն Մոծակ. նա մեր կարծիքով այն-
քան խելօք և զարգացած մարդ էր, որ եթէ բազ-
դաւորութիւն (կամ աւելի լաւ՝ անբաղդութիւն,
որովհետև ինչ լաւ բան ունենք) ունենար զուր-
գալ գերեզմանից (ինքզին գերեզմանում էլ թո-
ղեցին որ կարողանայ զուրս գալ) երբէք չէր
սարսափի և չէր զարմանայ որ չէ հասկանում
այժման մեր գրականական լեզուն, նրա
մեջ գործածվող «առնական» ոճերը ու
ձևերը, «Փարոսի» լեզուն, ուստիվար բառերը,
հուսկականից լեզուն, ճշմարտութիւն:
Հաւովմայեցուց թուանշանները»:

Ճշմարտութիւն է, բայց—յոռնարին է: Խոշու-
րաւունք ունենալ արարական թանջանները հայոց
գրականութեան մեջ մտցնելու, իսկ այժմ հա-
ռնների համար ծագաւոր է համայնացուց թանջ-
անները գործածությունը:

Թարկվում է զանազան փոփոխություններ. այդ
փոփոխությունները կախված են զանազան պայ-
մաններից. նոքա կախումն ունեն, օրինակի հա-
մար, ազգի պատմական կենսից, նորա մտաւոր
զարգացման չընթացի լայնանալուց և այլն: Եթէ
նոյն խորհնացին և նորա ժամանակակիցները և
առհասարակ մեր նախնիքը հարկաւորութիւն
էին զուր փոխառություններ անել յոռնարից
և այլ օտար լեզուներից,—փոխառություններ
այն էլ ոչ միայն բառերի, այլ մինչև անգամ ամ-
բողջ դարձուածների և ոճերի, ապա ինչու ամօ-
թալի պիտի համարվեն մեր սեփական ազգի թէ
կուզ «առնական» ոճեր և ձևերը, Ֆրանսիէնից
և Լուստրէնից արած փոխառությունները, եթէ
զուր հարկաւոր են միտք պարզութեան կամ այժ-
ման ընթերցողին՝ հասկանալի լինելու հա-
մար: Կասկած չը կայ որ այժմ կը տիրապե-
տէր գրականութեան մեջ «առնական» լեզուն քանի որ
գրականութիւն, փառք Աստուծու, դադարել է
վարդապետների և տէրտէրների արտօնութիւն և
սեփականութիւն լինելուց և դառնել է ամբողջ
ազգի, ամբողջի, երկար ժամանակ ստոված «առ-
նական» սեփականութիւն, քանի որ լեզուն եկեղե-
ցուց և վաճառեց զուրս է եկել և աշխարհ
մտել, բացառապէս գրքի բառից աշխարհի
բառ՝ աշխարհաբառ դառնել: Ռամկի լե-
զուն միշտ և առաջ էլ եղել է. այժմ ոչմը և գի-
տութիւնը «առնական» ամբողջի կողմն են անցել,
այդ պատճառով լեզուն էլ նորան է. խորհնա-
ցիների լեզուն ծնվել է նոցա հետ և մուսկ նո-
ցա հետ. այն ըզր վերայ խաչի ֆրիստուն փա-
ռաւանները քերականապէս հետ և և գրաբառ
է, բայց—յոռնարին է: Խոշու-
րաւունք ունենալ արարական թանջանները հայոց
գրականութեան մեջ մտցնելու, իսկ այժմ հա-
ռնների համար ծագաւոր է համայնացուց թանջ-
անները գործածությունը:

Կասկած չը կայ, որ այդ մարդիկը, որոնց
կարծիքով խորհնացին 14—15 դարուց յետոյ
դեռ պիտի հասկանար իրանց լեզուն, այդ մար-

օրինակը մինչև այսօր ամսոյ վերջը եւս չեմ ունեցել, որի բովանդակութիւնը մանրամասնօրէն ինձ ծանօթ չէր:

2) Արդեօք այնպէս չէ, որ իշխան Ամատունին պայմանագիրը իր մօտ ունենալով գիտէր, որ իմ պայմանագրին ժամանակը լրանում է 1881 թ. ապրիլի վերջը: Ուրեմն թէ բնեֆիտ էր, թէ 300 ր. պէտք է եւս մինչև իմ պայմանագրին լրանալը ստացած լինէի: Ուրեմն:

3) Ինչո՞ւ երբ իշխան Ամատունից բնեֆիտին հաշիւն փող եմ խնդրում, նա իմ միամտութիւնից օգուտ է քաղում, եւ ինձ «մայիս ամսուայ ուսուցիչը ստացա՞յ» ստորագրել տալիս, քանի որ իմ պայմանագրին վերջանում էր ապրիլի վերջին, որը նա գիտէր, բայց եւս չը գիտէի, քանի որ նա ինձ բնեֆիտի գոնեայ գումարը պարտ էր վճարելու:

4) Արդեօք բոլոր անցածը ի նկատի առնելով, որի մասին եւս գրել եմ, եւ տեսնելով որ իմ պայմանագրին ժամանակը լրացել է, երբ եւս գրում եմ իշխան Ամատունին, որ մայիս ամսուայ համար ինձ ապահովանէ, որովհետեւ եւս պայմանագիր չունեի մայիս ամսուայ համար—այդ յանցանք է:

5) Եթէ եւս անցեալից խրատուած օգուտ եմ քաղում իմ գրութիւնից, որ պայմանագիր չունեմ, եւ էլ չեմ կամենում առանց դերեր ունենալու 150 ր. ստանալ եւ իշխան Ամատունու ձեռքին խաղաղք լինել, միթէ այդ յանցանք է. եւ ով կարող էր ապահովանալ, քանի որ ոչինչ պայման չը կայ, թէ իշխան Ամատունին ամբողջ մայիս ամսուայ ընթացքում ինձ մի որ եւ իցէ նշանաւոր դեր կը տայ, միթէ կարելի չէր սպասել, որ նա ինձ մի աղախնի դերում, կամ կենդանի պատկերում դուրս կը բերէ:

6) Թող իշխան Ամատունին մայիս ամսուայ ուսուցիչը տուած համարէր, միթէ նա ինձ մայիս ամսուայ համար պարտական չէր ապահովանալու: Կրկնում եմ, ապրիլի վերջին լրանում էր իմ պայմանագրի ժամանակը, եւ ոչ իմ բնեֆիտին էի ստացել, ոչ էլ բնեֆիտից հասանելի մնացած գումարը, իսկ եւս իշխան Ամատունից ոչինչ ստորագրութիւն չունեի եւ ոչ ունեմ. ստացայ պայմանագրին օրինակը, բայց իշխանը աւելորդ էր համարել իր անունը ստորագրելու: Ուրեմն եւս մայիս ամսում որ թղթովը պէտք է իշխանից ինձ հասանելի պահանջէի, եւ ինչու պէտք է եւս առանց պայմանի ծառայէի, թող

ուսուցիչը 150 ր. հաշուէին, դրա դէմ չէի: Միթէ—չէնց եւս պարտական եմ միշտ ապրիլ խօսքով բաւականանալ:

Իշխան Ամատունին իմ նամակին չը պատասխանեց, ինձ հետ ոչինչ չը խօսեց, եւս հասկացայ որ նա ինձ ոչ բնեֆիտ է կամենում տալ, ոչ մայիս ամսի մէջ կամենում է պարտավորել ինձ դերեր տալու, ուրեմն լուսթեամբ ինձ հասանելի փողից յետ է առնում մայիս ամսուայ համար գրած ուսուցիչը, որով մասնաժողովին մընում է 150 ր. եւ իշխան Ամատունին ազատութիւն է ինձ դերեր տալու պարտաւորութիւններից, որով մենք բաժանուում ենք միմեանցից: Բայց իշխանը իր նպատակին այդ կողմից հասնելուց յետոյ, հարկաւոր համարեց իմ վարկը վայր ձգել հասարակութեան առաջ: Կախեց թատրոնի պատերին յայտարարութիւն եւ մինչև օրս չարժանաւորում է ինձ դէմ իր գործը: Այս ամենն որ մասնաժողովի մատենաների մէջ չը կայ, հասարակութեան դատողութեանը թողնելով, հարցնում եմ իշխան Ամատունուց: 1) Ի՞նչ է պատճառը որ ամբողջ սեղօնում ինձ դերերից զրկեցիք, այնպէս պիտեանէր զրկւի, որ եւս դեր չունենաւ: 2) Ինչո՞ւ երբ ինձ են ծափահարում, միշտ վարագոյրը արգելքներ է դնում բարձրանալու: 3) Ինչո՞ւ ուրիշների բնեֆիտները համար աշխատում էիք, իսկ իմ մարտի 2-ին բնեֆիտին որչափ էլ որ աշխատում էի, որքան էլ որ մարդիկ գնում էին թատրոն տեսնակ առնելու—միշտ ասում էին՝ կաստայում տօմսակ չը կայ. սրա համար վկայներ չատ կան, այնպէս որ եւս կարծում էի թէ տօմսակները ծախվել են, իսկ մարտի 1-ին երեկոյեան անձամբ կը գնում կը տեսնեմ, որ կաստայում լինեմ եւս տօմսակները, այնպէս որ եթէ ներկայացումը տեղի ունենար նոյն երեկոյեան թատրոնի դահլիճը կէտից աւելի դարդակ պէտք է լինէր: 4) Ինչո՞ւ ապրիլի վերջին ներկայացման ժամանակ դուք կանգնած էիք կուլիսումը եւ ժողովուրդը բոլոր ժամանակ ինձ դուրս էր կանչում, բայց պ. Սարգսեանցը, կուլիսի յուշարարը զանգը չէր խփում ինձ համար, ինձ դուրս չէին թողնում:

Այս ամենը կրելով, եւս մինչև ապրիլի վերջը, ինչպէս իմ պայմանագրին ժամանակը, կատարեցի իմ պարտաւորութիւնս. իսկ ինչ վերաբերում է մայիս ամսոյ 150 ր. փողը դուք պահել էք ձեզ մօտ, եւս ոչինչ աւելորդ փող չունեմ ստացած:

գիւրը, որոնք ափսոսում ու ողորմ են Ակոր եւ Առաքել վարժապետների ժամանակները, միասակար պիտի համարեն ամեն մի մարդու, որ վերջինիս հայեացքներն ունի աշխարհաբանի եւ նորա գործածութեան վրայ: Ինչ ուրիշ է «Փարոսի» Մոծակը, որ եւս երկար չը մնացի Էջմիածնի ձեռնարանում. այս, պարոն Մոծակ. եւս աշխատում էի ազգիկ աշակերտների վրա այդ հարցի վերաբերմամբ իմ տեսակետից, բայց նոյնազգի ինչը հանել զբարեաւոր սովորելու հարկաւորութիւնը (մի վախէ՛ք) եւս չէի կարող, քանի որ ինքս բաղդ ունեմ փողը ինչ հասկանալու գրաւոր դերը եւ նշանակութիւնը: Բայց այդ չէր Էջմիածնից իմ հեռանալու պատճառը. ինձ ոչ թէ այնտեղ վարժապետ չընդունեցին, այլ...բայց եւս ամաչում եմ ցրտական վաճառ խօսքը ծառայեցնելու ստախոսութիւնների դէմ պաշտպանվելու համար. եթէ դուք իմացաք իմ Էջմիածնից հեռանալս, ինձ շատ լաւ յայտնի է որ դուք կարող էիք իմանալ եւս իմ այնտեղից հեռանալու իսկական պատճառը. եթէ ձեզ հարկաւոր էր յայտնի պատճառներով ազաւաղել ճշմարտութիւնը, այդ ձեռք չէր բարեկամների փողերի խօսակցութեան մէջ առաջին օրինակը չէ:

Շատ ափսոսում եմ որ սովորված էի մոցնել այնտեղ այս քանի տողերը. բայց ինչ արած. չարունակներ մեր այս տողերով ընդհատված խօսքը:

«Փարոսի» պ. Մոծակը*) եւս մեր նախնիքների

*) Որք. ի միջի այլոց նկատենք, գուցէ իր սրբաօտութիւններին աւելի ոյժ տալու համար, գրում է իր «Երկու բարեկամների» խօսակցութիւնը թիֆլիսի բարբառով. բայց, պարոն, հարկաւոր է առաջուց սովորել եւս յետոյ գրել այդ բարբառով: միմիայն ի ժողով եւս պարոն զեռն չեն կազմում թիֆլիսի բարբառը. գուցէ սաստիկ աղաւաղում էք այդ ուսուցիչ կենդանի հայ բարբառը խառնելով նորա ձեռքը գրականական լեզուի ձեռքի հետ. թիֆլիսեցիք չեն ասում՝ կարդացել, խօսացել, այլ՝ կարդացիլ, խօսացիլ, չեն ասում՝ կասեմ, այլ՝ կիսեմ եւս այլն:

փէշերը ձեռքից չը տուող ուրիշ հասանքները կարծում են թէ գրականութեան մէջ աշխարհաբանի գործածութիւնը քարոզողները ծածկում են դուրանով իրանց գրաբանի չիմանալը. եթէ, ճշմարիտ, այդպէս նայելու լինենք մեր այժմեան գրողների լեզուի վրա, պիտի ենթադրենք որ «Փարոսի» էլ խառնում է գրաբան աշխարհաբանի հետ իր գրաբան լեզուի քաջ իմանալը ցոյց տալու համար: Այդ շատ ուրախալի է, որ «Փարոսը» լաւ գիտէ գրաբանը, բայց հազիւ թէ նորա բաժանորդների դիտարկութիւնն է, ստորագրելով «Փարոսին», սովորել նորա միջոցով հին հայերէնը, ո՛չ. բաժանորդների համար հարկաւոր է բովանդակութիւնը, ընթերցանութեան նիւթ եւ պատկերներ: Ուրեմն այստեղ խօսքն ինքն ըստ ինքեան դառնում է «Փարոսի»: Բոլորն ուղիղ եւս չէին, որի մասին հարկաւոր ենք համարում մի քանի խօսք ասել այստեղ:

Այդ բովանդակութիւնը անբովանդակ բառով կարելի է համարեալ բոլորովին որոշել. բայց ինչ անեմ. մարդկանց մեծամասնութիւնը սոսաւսարակ մեծ կարծիք է ունենում իր գործունէութեան վրա, եւս այդ պատճառով շատերը բէքէֆ են լինում, երբ որ համարձակվում են քննադատութեան ենթարկել նրանց գործը: Ահա ինչ տեսակ կարծիքներ են մինչև այժմ յայտնված «Փարոսի» բովանդակութեան մասին. այդ կարծիքները յառաջ է բերում պ. Զ. Մսերեանցը («Փարոս» Հայաստանի» 1881 № 1. երես 15). «Մոսկվայի մեր ազգայիններից ասողք եղան՝ թէ մեր հանդիսի մէջ կարդալու բան չը կայ... իսկ ոմանք համարձակեցան տեսնու նախ՝ թէ մենք «Փարոսը» մեր քէֆի համար ենք հրատարակում... Ահա ազգասէրներ, բացականչում է պ. Մսերեանցը, անհ համալսարանական ուսմամբ զարգացած անձինք, անհ լուսաւորեալ համարված կրթիչք մեր մատաղ սերունդին...» Բայց—չարունակում է պ. Մսերեանցը յառաջ բերելով մի ուրիշ կարծիք—թո՛ղ ներսի մեզ ի մէջ բերել այստեղ փարիզից գրված մեր մէկ

Անցածը բոլոր անցել էր, իշխան Ամատունի, դուք ձեր պատւին դէմ չը համարեցիք արդե՞ք գնելու, որ քաղաքային թատրոնը ինձ տան, դուք արդե՞ք զերեւանից դերասաններին որ դան իմ ներկայացման մասնակցեն, աֆիշաները պատեն թիւղից, որ ներկայացում չը կայ... ներկայացումը եղաւ. եւս չը տեսնված համակրութիւն ստացայ թիֆլիսի պատուելի, սիրելի հասարակութիւնից եւ քաղցր մնաս բարեներով հեռացայ թիֆլիսից—իսկ ձեր ինձ դէմ վատութիւնը մնաց: Դուք մոտեցեցէք, իշխան, ձեզ շըրջապատող այդ մի քանի պարոններին պատել եւ բերում, քաջութիւն է դրանց կողմից, մի կնոջ պատին կաշել. որը իրենց ոչինչ չէ արել: Այդ նիւ խմբադրապետ, այս անգամ էլ ձեր համբերութիւնը փորձելով, խնդրում եմ հիւրասիրէք այս իմ նամակս ձեր աչիւթ թերթի մի անկիւնում, որով կը մնամ ձեզ շատ շնորհակալ:

Աստղիկ

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԱՄԵՐԻԿԱ.

Այն բանը, որտեղ կալանաւորված է յանցաւոր Գիտօ, պահպանվում է երկու խումբ գինւորներից: Ժողովուրդը այնքան զայրացած է, որ երկիւղ են կրում, թէ նա կը սպանի յանցաւորին, Լինչի դատարանին ենթարկելով: Կառավարչական բոլոր հիմնարկութիւնները փակված են: Մինիստրները չեն դուրս գալիս Ապիտակ տանից: Թանցաւորի մօտ նամակներ են դնված, որոնցով նա յայտնում է իր մտադրութիւնը նախագահին սպանելու մասին: Թանցանքից առաջ մտորասպանը մի կառք էր վարձել եւ պայմանաւորվել էր կառապանի հետ, որ երկաթուղու կայարանից դուրս գալուց յետոյ շուտով նրան տանէր գերեզմանատունը: Միեւնոյն ժամանակ մարդասպանը մի երկաթային թղթեր էր յանձնել, որոնցից եւս բեռն է նրա խելագարութիւնը: Քննութեան ժամանակ Գիտօ յայտնեց, թէ նա

ազնիւ եւ գիտուն ազգակցի նամակից հետեւեալ քանի մի տողերն, որք նուիրված են «Փարոս» Հայաստանի» հանդիսի առաջակայ գործունէութեան եւ որք ճիշդ նկարագրել են նորա ցանկութեանց եւ ձգտողութեանց:

«Փարոս» այսուհետեւ առաւել եւս սխրայի պէտք է լինի ամենայն հայու, գրում է մեր ազգակցին, որովհետեւ հայունց մը սիրան է որ պիտի կենսաւորէ դայն, եւս հայ սրտերի պիտի ներշնչէ գերկնափուռ աւելն առաքելութեան, բարոյականի եւ ազգասիրութեան:

«Փարոս» մի ծաղիկ պիտի լինի քաղցր վառ հայրենայից, որ պիտի բուրէ հայ Կղերմին զարնախաղաղ զեփուրը:

«Փարոս» վերջապէս պիտի ներկայացուցանէ հայ գրութեան մի նոր փառքը, հայ խմբադրու մի, սիրելի եւ անհաճելի իւր տաղանդով, իւր հայրենասիրութեամբ եւ իւր շնորհալոյս անունովը՝ որ դիմաստութիւն կը ծառայէ:

«Դուք աշխատեցաք «Փարոս» առնել շահաւետ ազգին, իսկ հանճարաւոր Զեր Ամուսին՝ պիտի նովաւ փառք եւ պատիւ աւելացնէ ազգին յաջ ստարաց, ապացուցանելով՝ որ հայունց գիտն ո՛չ միայն սրտիւ՝ այլ եւ գրչաւ մրցել ընդ եւրոպական...»

Ճշմարիտ որ այսպիսի մի կարծիք մէջ բերելուց առաջ հարկաւոր է ներողութիւն խնդրել, այսպիսի վայրենի՝ ասական շողորմութիւններ անելը ամեն մի փոքր ի շատէ բարեկիրթ մարդու համար ամօթ է, բայց նրանց լըսելը եւս առաւել սեփական թերթում տպելը աւելի քան ամօթ է՝ դա խայտառակութիւն է եւս նախախնայ հրատարակական խօսքին. եթէ այդպիսի խայտառակ շողորմութիւններ անողը արժանանում է հրատարակիչ կողմից ազնիւ եւ գիտուն անձանքների պիտի լինի մարդ, որ քննադատութեան ենթարկէ «Փարոսը» եւս նրա բովանդակութիւնը: Տէր Աստուած. զեռ ինչ խանձարութիւն մէջ է գտնվում մեզանում հրապարա-

մտադիր էր սպանել նախագահին Լինչ. բրենչ ամարանցի մէջ, որտեղ բնակվում էր Հարիլիլի կինը, բայց վերջինի հիւանդոտ դէմքը այնպիսի տաւալութիւն գործեց յանցաւորի վրա, որ նա չը կատարեց իր մտադրութիւնը: Թանցաւորը այժմ հանգիստ է եւ ժամերով լուռ է մնում: Նա մի քանի անգամ խնդրեք էր տուել իրան թոշակ նշանակելու մասին: Բժիշկները յայտնել էին Գիտօի խելագարութիւնը եւ այդ պատճառով նրան թոշակ էր նշանակված: Գիտօ ամբողջ օրերով նստում էր Ապիտակ հան դրան մօտ եւ տեսնութիւն էր խնդրում նախագահից: Նա Հարիլիլին հետեւալ բովանդակութեան նամակ էր ուղարկել. «Ցաւում եմ, որ անբաւականութիւն ունեցաք Կոնգրէսին հետ: Դուք արդար էք եւ կը պահանջէք ձեր գրութիւնը: Դուք կարող էք յոյս դնել թէ իմ եւ թէ իւրը պատուաւոր քաղաքացիների պաշտպանութեան վրա: Ցանկալի կը լինէր մի քանի լուրջով ձեզ հետ տեսնվել:» Նախագահը նրան ոչ մի անգամ չէր ընդունել:

ՖԻՆԱՆՍԻԱ

Ֆրանսիայի մէջ մեծ պատրաստութիւններ են տեսնվում Բաստիլիան վերցնելու տարեգարձը յուլիսի 14 տօնելու համար: Հանդիսի պաշտօնական նախագիծը արդէն հրատարակված է: Մինիստրները իրանց ստորագրանքներին հրահանգներ ուղարկեցին, որպէս զի վարչութիւնները անպատճառ մասնակցեն տօներին: Մինչդեռ հասարակութեան տրամադրութիւնը չէ համապատասխանում իսկական տօնի պայմաններին: Արտաքին անօպասելի դժուարութիւններ եւ հոգսերը կատարելապէս գրաւում են հասարակութեան ուշադրութիւնը եւ անբաւականութիւնների առկիթ են տալիս: Ֆրանսիական այժմեան մինիստրութիւնը իր կոչումից ստոր յայտնվեցաւ, իսկ մի ուրիշ աւելի եռանդոտ եւ գործունէ պինիստրութեան կազմը անյարմար է համարվում մինչև պատգամաւորների նոր ժո-

կական խօսքի դործածութիւնը եւ քննադատութիւնը: Թող տպէ «Փարոսը» զանազան տուտուց եւ անբովանդակ ոտանաւորներ, շողորմութիւններով, մեծածայր, բայց փոքրանշանակ խօսքերով լի կենսագրութիւններ եւ նկարագրութիւններ, թող զարգալէ «Փարոսը» իր էջերը զանազան հանգչաներից առված նկարներով, հողագործ բուլղարների, Հագրաթը Վալայ Զէլլա-Սթիլան, Սթիլան Մասուղ Միրզայի, Մարթիկոյի սուլթանի եւ նրա կանանց եւ այլն պատկերներով. մենք ոչինչ տեսնու իրաւունք չունենք: «Փարոսը» միշտ կարող է իր սեփականութեան իրաւունքը բանացնել եւ կը դանի էլ զանազան (Մ. Զներ *) եւ անգլիս ու գիտուն ազգակցիցներ, որոնք կը ծափահարեն եւ կառաջարկեն որ «Փարոսի» պատուելի հրատարակիչը չը յուսահատվի մի քանի վայր ի վերջ (**): Խօսքերից, այլ ընդհանրապէս հաստատ քայլերով առաջ գնայ իր «ազգ օգուտ» թիւ գործունէութեան ասպարիզում: Եթէ այդպէս են հասկանում մեր խեղճ ազգի օգուտը, կարիքները եւ պահանջները, թող շարունակեմ քննադատելու պահանջները, որ «Փարոսի» պատուելի հրատարակիչը չը յուսահատվի մի քանի տուելի: Տրամադրանք չը յուսահատվի մի քանի վայր ի վերջ (**): Խօսքերից, այլ ընդհանրապէս հաստատ քայլերով առաջ գնայ իր «ազգ օգուտ» թիւ գործունէութեան ասպարիզում: Եթէ այդպէս են հասկանում մեր խեղճ ազգի օգուտը, կարիքները եւ պահանջները, թող շարունակեմ քննադատելու պահանջները, որ «Փարոսի» պատուելի հրատարակիչը չը յուսահատվի մի քանի տուելի: Տրամադրանք չը յուսահատվի մի քանի վայր ի վերջ (**): Խօսքերից, այլ ընդհանրապէս հաստատ քայլերով առաջ գնայ իր «ազգ օգուտ» թիւ գործունէութեան ասպարիզում: Եթէ այդպէս են հասկանում մեր խեղճ ազգի օգուտը, կարիքները եւ պահանջները, թող շարունակեմ քննադատելու պահանջները, որ «Փարոսի» պատուելի հրատարակիչը չը յուսահատվի մի քանի տուելի: Տրամադրանք չը յուսահատվի մի քանի վայր ի վերջ (**): Խօսքերից, այլ ընդհանրապէս հաստատ քայլերով առաջ գնայ իր «ազգ օգուտ» թիւ գործունէութեան ասպարիզում: Եթէ այդպէս են հասկանում մեր խեղճ ազգի օգուտը, կարիքները եւ պահանջները, թող շարունակեմ քննադատելու պահանջները, որ «Փարոսի» պատուելի հրատարակիչը չը յուսահատվի մի քանի տուելի: Տրամադրանք չը յուսահատվի մի քանի վայր ի վերջ (**): Խօսքերից, այլ ընդհանրապէս հաստատ քայլերով առաջ գնայ իր «ազգ օգուտ» թիւ գործունէութեան ասպարիզում: Եթէ այդպէս են հասկանում մեր խեղճ ազգի օգուտը, կարիքները եւ պահանջները, թող շարունակեմ քննադատելու պահանջները, որ «Փարոսի» պատուելի հրատարակիչը չը յուսահատվի մի քանի տուելի: Տրամադրանք չը յուսահատվի մի քանի վայր ի վերջ (**): Խօսքերից, այլ ընդհանրապէս հաստատ քայլերով առաջ գնայ իր «ազգ օգուտ» թիւ գործունէութեան ասպարիզում: Եթէ այդպէս են հասկանում մեր խեղճ ազգի օգուտը, կարիքները եւ պահանջները, թող շարունակեմ քննադատելու պահանջները, որ «Փարոսի» պատուելի հրատարակիչը չը յուսահատվի մի քանի տուելի: Տրամադրանք չը յուսահատվի մի քանի վայր ի վերջ (**): Խօսքերից, այլ ընդհանրապէս հաստատ քայլերով առաջ գնայ իր «ազգ օգուտ» թիւ գործունէութեան ասպարիզում: Եթէ այդպէս են հասկանում մեր խեղճ ազգի օգուտը, կարիքները եւ պահանջները, թող շարունակեմ քննադատելու պահանջները, որ «Փարոսի» պատուելի հրատարակիչը չը յուսահատվի մի քանի տուելի: Տրամադրանք չը յուսահատվի մի քանի վայր ի վերջ (**): Խօսքերից, այլ ընդհանրապէս հաստատ քայլերով առաջ գնայ իր «ազգ օգուտ» թիւ գործունէութեան ասպարիզում: Եթէ այդպէս են հասկանում մեր խեղճ ազգի օգուտը, կարիքները եւ պահանջները, թող շարունակեմ քննադատելու պահանջները, որ «Փարոսի» պատուելի հրատարակիչը չը յուսահատվի մի քանի տուելի: Տրամադրանք չը յուսահատվի մի քանի վայր ի վերջ (**): Խօսքերից, այլ ընդհանրապէս հաստատ քայլերով առաջ գնայ իր «ազգ օգուտ» թիւ գործունէութեան ասպարիզում: Եթէ այդպէս են հասկանում մեր խեղճ ազգի օգուտը, կարիքները եւ պահանջները, թող շարունակեմ քննադատելու պահանջները, որ «Փարոսի» պատուելի հրատարակիչը չը յուսահատվի մի քանի տուելի: Տրամադրանք չը յուսահատվի մի քանի վայր ի վերջ (**): Խօսքերից, այլ ընդհանրապէս հաստատ քայլերով առաջ գնայ իր «ազգ օգուտ» թիւ գործունէութեան ասպարիզում: Եթէ այդպէս են հասկանում մեր խեղճ ազգի օգուտը, կարիքները եւ պահանջները, թող շարունակեմ քննադատելու պահանջները, որ «Փարոսի» պատուելի հրատարակիչը չը յուսահատվի մի քանի տուելի: Տրամադրանք չը յուսահատվի մի քանի վայր ի վերջ (**): Խօսքերից, այլ ընդհանրապէս հաստատ քայլերով առաջ գնայ իր «ազգ օգուտ» թիւ գործունէութեան ասպարիզում: Եթէ այդպէս են հասկանում մեր խեղճ ազգի օգուտը, կարիքները եւ պահանջները, թող շարունակեմ քննադատելու պահանջները, որ «Փարոսի» պատուելի հրատարակիչը չը յուսահատվի մի քանի տուելի: Տրամադրանք չը յուսահատվի մի քանի վայր ի վերջ (**): Խօսքերից, այլ ընդհանրապէս հաստատ քայլերով առաջ գնայ իր «ազգ օգուտ» թիւ գործունէութեան ասպարիզում: Եթէ այդպէս են հասկանում մեր խեղճ ազգի օգուտը, կարիքները եւ պահանջները, թող շարունակեմ քննադատելու պահանջները, որ «Փարոսի» պատուելի հրատարակիչը չը յուսահատվի մի քանի տուելի: Տրամադրանք չը յուսահատվի մի քանի վայր ի վերջ (**): Խօսքերից, այլ ընդհանրապէս հաստատ քայլերով առաջ գնայ իր «ազգ օգուտ» թիւ գործունէութե